

“लोकशाही आणि विश्वास: राजकारणातील नैतिकतेचा शोध”

डॉ. अरविंद सोमनाथे

(सहाय्यक प्राध्यापक)

रा. सू. बिडकर कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय हिंगणघाट. जि. वर्धा

आजच्या आधुनिक आणि वेगाने बदलणाऱ्या सामाजिक - राजकीय व्यवस्थेत राजकारणातील विश्वासार्हता हा विषय अत्यंत संवेदनशील, गंभीर आणि बहुआयामी बनला आहे. लोकशाहीची खरी ओळख म्हणजे नागरिकांचा आपल्या प्रतिनिधींवर असलेला विश्वास आणि त्या प्रतिनिधींची लोकांच्या अपेक्षांना न्याय देण्याची तयारी. परंतु गत काही दशकांमध्ये राजकीय घडामोडी, सत्तेसाठी चाललेली स्पर्धा, भ्रष्टाचाराच्या वाढलेल्या घटना, समाजमाध्यमांचा प्रचंड प्रभाव, आणि जनतेच्या भावना ढवळून काढणारी धुवीकरणाची वक्तव्ये—या सर्वानी मिळून राजकारणातील विश्वासार्हतेची संकल्पना कठीण बनवली आहे. विश्वासार्हता हा फक्त चारित्र्याधिष्ठित गुण नाही, तर तो व्यवहार, निर्णयप्रक्रिया, पारदर्शकता, जबाबदारी आणि नैतिकता यांचा समन्वय आहे. या लेखात आपण राजकारणातील विश्वासार्हतेचे विविध पैलू, तिची घसरण, कारणे आणि पुनर्स्थापनेचे मार्ग यांचे सविस्तर विश्लेषण पाहणार आहोत. राजकारण हे सार्वजनिक जीवनाचे व्यवस्थापन करणारे शास्त्र आहे. लोकांचा विकास, समाजातील संसाधनांचे योग्य वितरण, कायदे व धोरणांची निर्मिती, तसेच समाजातील विविध घटकांमध्ये समन्वय निर्माण करणे ही त्याची मूलभूत उद्दिष्टे आहेत. पण ही उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी जनतेला एका गोष्टीवर अढळ विश्वास असावा लागतो—की त्यांच्या नेत्यांची वचनबद्धता खऱ्या अर्थाने जनकल्याणासाठी आहे. जेव्हा राजकारणावरचा हा विश्वास डळमळीत होतो, तेव्हा लोकशाहीचे मूळ मूल्यच धोक्यात येते. लोक राजकीय प्रक्रियेपासून दूर जाऊ लागतात, मतदानाची टक्केवारी घटते, निर्णयप्रक्रियेवर संशय निर्माण होतो आणि समाजात निराशा, असुरक्षितता आणि आक्रमकता वाढते.

राजकारणातील विश्वासार्हता कमी होण्याची अनेक कारणे आहेत. यामध्ये सर्वप्रथम भ्रष्टाचाराचा उल्लेख करावा लागेल. भ्रष्टाचार हा केवळ आर्थिक गैरव्यवहार नाही, तर तो नैतिक बेशिस्तीचा परमोच्च बिंदू आहे. जेव्हा एखादा नेता किंवा मंत्रालय आपल्या पदाचा गैरफायदा घेतो, तेव्हा नागरिकांचे मनोबल खचते. भरमसाट परदेशी दौरे, अनावश्यक खर्च, अनियमित कंत्राटे, पक्षनिष्ठेसाठी प्रशासनावर दबाव, गुन्हेगारांना संरक्षण—या सर्व गोष्टी केवळ सत्तेचे दुरुपयोग दर्शवत नाहीत, तर लोकांच्या विश्वासाला खोलवर धक्का देतात. भ्रष्टाचारामुळे सरकारची कामे धीमी होतात, सार्वजनिक निधीची उधळपट्टी होते आणि गरीब-वंचित जनतेला त्याचा थेट फटका बसतो. विश्वासार्हतेची पायाभूत रचना खिळखिळी होते. दुसरे महत्त्वाचे कारण म्हणजे राजकीय आश्वासनांचा भंग. निवडणुकीच्या काळात नेते जे विविध आश्वासने देतात, त्यातील अनेक केवळ मतदारांना प्रभावित करण्यासाठी असतात. निवडणुकीनंतर ती वचने पाळली जात नाहीत. लोकांना वाटते की राजकारणात शब्दांना काही किंमत नाही. हा अनुभव वारंवार येऊ लागला की विश्वासार्हता आपोआप कमी होते. लोकांच्या प्रगतीसाठी केलेले दीर्घकालीन वचनबद्ध प्रयत्न, धोरणांच्या अंमलबजावणीतील सातत्य, आणि जनतेशी सतत संवाद ठेवून त्यांच्या अपेक्षा आणि वास्तविकता यांमधील दरी कमी करण्याचे प्रयत्न—हे सर्व विश्वासार्हतेचे आधारस्तंभ आहेत. पण

जेव्हा वचने आणि प्रत्यक्ष कृती यांच्यात खोल दरी असते, तेव्हा जनतेचा थकवा, असंतोष आणि राजकीय संस्थांबद्दलचा अविश्वास वाढतो. ध्रुवीकरण हेही विश्वासाहर्तेवर गंभीर परिणाम करणारे आधुनिक कारण आहे. जात, धर्म, भाषा, प्रांत अशा ओळखींवर आधारित राजकारणामुळे समाजात विभागणी होते. नेते लोकांना एकत्र आणण्याऐवजी त्यांना विभाजित करण्याचा प्रयत्न करतात, कारण विभाजित मतदारसंघावर प्रभाव टाकणे तुलनेने सोपे असते. समाजात द्वेष, असुरक्षितता आणि भीती वाढते आणि लोकांना सरकार किंवा राजकीय व्यवस्थेची व्यापक दृष्टिकोनातून काम करण्याची क्षमता कमी वाटू लागते. अशा वातावरणात राजकारण्यांवरचा विश्वास निघून जातो. सामाजिक सलोखा आणि समावेशकता हे विश्वासाहर्तेचे महत्त्वपूर्ण घटक आहेत, आणि हे घटक कमकुवत झाले की लोकशाहीचे आरोग्य बिघडते.

माध्यमे आणि समाजमाध्यमांचे बदलते स्वरूपही विश्वासाहर्तेच्या क्षयात मोठा वाटा उचलत आहे. एका बाजूला मुक्त पत्रकारिता ही लोकशाहीची चौथा स्तंभ मानली जाते, परंतु दुसऱ्या बाजूला सनसनाटीपणा, भयभीत करणाऱ्या बातम्या, पक्षपाती वार्ताकन आणि अपुष्ट माहितीचा जाहीरनामा—या सर्वानी राजकीय वातावरण अस्थिर केले आहे. सोशल मीडियावरील अफवा, फेक न्यूज, ट्रोलिंग आणि भावनिक उत्तेजना निर्माण करणाऱ्या मोहिमा यांमुळे जनतेची माहिती मिळवण्याची प्रक्रिया गोंधळलेली आणि पक्षपाती बनते. लोक सत्य आणि असत्य यातील फरक ओळखण्यास असमर्थ ठरतात. परिणामी राजकारणी स्वतःच समाजमाध्यमांचा वापर करून तात्कालिक भावनांवर आधारित प्रतिमा तयार करतात, ज्या प्रत्यक्ष कार्य किंवा कौशल्यावर आधारित नसतात. हे दीर्घकाळ टिकणारे नसते आणि विश्वास हरवण्यास कारणीभूत ठरते. राजकीय पक्षांमधील अंतर्गत लोकशाहीची कमतरताही विश्वासाहर्तेच्या पतनात लक्षणीय आहे. जेव्हा पक्ष निवड प्रक्रिया पारदर्शक नसते, पदे काही विशिष्ट कुटुंबात किंवा समूहात केंद्रित होतात, गुणवत्तेला दुय्यम स्थान दिले जाते, तेव्हा सामान्य सदस्यांना आपल्या स्थानाबद्दल शंका येते. पक्षशिस्तीचे नाव घेऊन मतभिन्नतेवर अंकुश ठेवला जातो. अशा वेळी पक्षातील नेत्यांची वर्तनसंहिता आणि निर्णयप्रक्रिया लोकांच्या नजरेत संशयास्पद ठरते. लोकांना वाटते की राजकारणात पुढे जाण्यासाठी निष्ठा, गटबाजी आणि लाभांचे व्यवहार महत्त्वाचे ठरतात, कौशल्य, अभ्यास किंवा सेवाभाव नाही. आर्थिक आणि शैक्षणिक असमानता वाढल्यामुळेही राजकारणातील विश्वासाहर्ता धोक्यात आली आहे. आर्थिकदृष्ट्या सक्षम लोकच मोठी निवडणूक लढवू शकतात, तर सामान्य नागरिकाला उमेदवारी मिळणे कठीण होते. त्यामुळे राजकारणातील प्रवेश मर्यादित आणि एका विशिष्ट वर्गापुरता मर्यादित राहतो. हा असमतोल समाजातील विविध घटकांमध्ये अविश्वास निर्माण करतो. राजकीय नेतृत्व लोकांच्या समस्या समजून न घेता त्यांच्यावर निर्णय लादते, असे बरेचजण मानू लागतात. त्यामुळे लोकशाहीची “समान सहभाग” ही संकल्पना फक्त कागदोपत्री उरते. परंतु या सर्व अडचणींमधून बाहेर पडून विश्वासाहर्तेची पुनर्स्थापना करणे अशक्य नाही. यासाठी काही मूलभूत सुधारणा आणि वर्तनातील बदल आवश्यक आहेत. सर्वप्रथम पारदर्शकता आणि उत्तरदायित्व यांना सर्वोच्च स्थान दिले पाहिजे. सरकारी निर्णय, निधी खर्च, प्रकल्पांची प्रगती, आणि प्रशासनातील भूमिका—या सर्वांचा खुला आढावा जनतेसमोर ठेवणे गरजेचे आहे. माहितीचा अधिकार केवळ कागदोपत्री कायदा न राहता तो प्रभावीपणे अंमलात आणायला हवा. वार्षिक अहवाल, खुल्या सभा, आणि तज्ज्ञ समित्यांद्वारे नागरिकांचा थेट सहभाग वाढवता येईल.

नैतिक मूल्यांची जपणूक आणि चारित्र्य विकास हा राजकीय नेत्यांसाठी महत्त्वाचा अध्याय आहे. लोकप्रतिनिधींनी स्वतःवर काटेकोर नैतिक निकष लादले पाहिजेत. भ्रष्टाचाराविरुद्ध शून्य-सहनशीलता धोरण लागू

करणे, आरोप सिद्ध होईपर्यंत पदाचा त्याग करणे, आणि नेतृत्वात विनयशीलता व सेवाभाव दाखवणे—ही काही कृती विश्वासाहतेसाठी अत्यावश्यक आहेत. राजकीय पक्षांनीही आपल्या नेत्यांना प्रशिक्षण, संवादकौशल्य, आणि लोकसंवेदनशीलता याबाबत मार्गदर्शन देणे आवश्यक आहे. माध्यमांनी वस्तुनिष्ठता, पडताळणी आणि जबाबदार पत्रकारितेला प्राधान्य दिले पाहिजे. सामाजिक माध्यमांवर नागरिकांनीही जबाबदारीने माहिती वापरली पाहिजे. फेक न्यूज ओळखण्यासाठी डिजिटल साक्षरता आवश्यक आहे. राजकारण्यांनी समाजमाध्यमांचा वापर केवळ प्रतिमा निर्मितीसाठी न करता लोकांशी संवाद साधण्यासाठी आणि समस्यांवर उपाय सुचवण्यासाठी करावा. राजकीय पक्षांची अंतर्गत लोकशाही ही विश्वासाहतेची मोठी किल्ली आहे. पक्षांनी उमेदवार निवडीची प्रक्रिया पारदर्शक ठेवावी, तरुणांना संधी द्यावी, आणि गटबाजीपेक्षा गुणवत्तेला महत्व द्यावे. समाजातील सर्व घटकांचा प्रतिनिधित्वात सहभाग वाढला की विश्वासाहतेचा पाया मजबूत होतो. नागरिकांच्याही काही जबाबदाऱ्या आहेत. त्यांना राजकारणाबद्दल अभ्यास करणे, उमेदवारांची पार्श्वभूमी तपासणे, प्रश्न विचारणे, चुकीचे वर्तन उधड करणे आणि योग्य नेतृत्वाला प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे. लोकशाही ही एक सक्रिय प्रक्रिया आहे. फक्त मतदान करून कर्तव्य संपत नाही; तर सतत जनतेच्या आवाजाने व्यवस्था सजग राहते.

राजकारणातील विश्वासाहता टिकून राहिली तर समाजातील सर्वसामान्य नागरिक सुरक्षित, स्थिर आणि आशावादी होतो. राजकीय नेतृत्वावर विश्वास असणे म्हणजे भविष्यातील दिशादर्शनावर विश्वास असणे. जेव्हा समाजाचा बहुसंख्य वर्ग आपल्या राजकीय व्यवस्थेवर श्रद्धा ठेवतो, तेव्हा लोकशाही सक्षम, प्रभावी आणि विकासाभिमुख बनते. विश्वासाहता ही सत्तेचा पाया आहे; ती हरवली तर कोणतीही सत्ता टिकत नाही. एकूणच, राजकारणातील विश्वासाहता हा एक सतत विकसित होणारा सामाजिक करार आहे—जनता आणि राजकीय नेतृत्व यांच्यातील अव्यक्त नात्याचा आधार. तो मूल्यांवर आधारित असतो, वागणुकीतून प्रतिबिंबित होतो आणि जनतेच्या अनुभवातून आकार घेतो. विश्वास ही गोष्ट कोणत्याही एका कृतीने निर्माण होत नाही; पण ती एका चुकीच्या निर्णयामुळे नष्ट होऊ शकते. त्यामुळे राजकारणातील प्रत्येक पाऊल जबाबदार, शहाणे आणि लोकहितार्थ असणे अत्यावश्यक आहे. विश्वासाहतेचे संवर्धन केले तर लोकशाहीची फुलोरा वाढेल, विकासाची गती वेगवान होईल आणि समाजात स्पष्टता, न्याय आणि शांतता नांदेल. लोकशाही व्यवस्थेचा पाया नागरिकांवर आणि त्यांच्या निवडलेल्या प्रतिनिधींवर असलेल्या परस्पर विश्वासावर आधारित असतो. या विश्वासाचे नावच आहे *राजकारणातील विश्वासाहता*. एका प्रामाणिक, पारदर्शक आणि नैतिक राजकीय नेतृत्वाविना लोकशाही व्यवस्थेचा सार हरवतो.

समाजाची प्रगती, राज्यातील संस्थांचा सुरळीत कारभार, नागरिकांच्या हक्कांचे संरक्षण, आणि दीर्घकालीन विकास हे सर्व राजकारणी व लोकशाही संघटनांमध्ये असलेल्या विश्वासावरच अवलंबून असते. परंतु गेल्या काही दशकांमध्ये राजकारणातील विश्वासाहतेवर कधी नव्हे इतका प्रश्नचिन्ह निर्माण झाला आहे. भ्रष्टाचार, गुन्हेगारीकरण, असत्य माहिती, समाजमाध्यमांचा अतिरेक, ध्रुवीकरण, कुटुंबवाद, फूट पाडणारी भाषा, लबाडीची आश्वासने, आणि नेत्यांच्या व्यक्तिगत फायद्यासाठी केंद्रित धोरणे—या सर्वांमुळे नागरिकांचा विश्वास ढासळला आहे. आपण राजकारणातील विश्वासाहतेचे महत्त्व, तिची कमतरता निर्माण होण्याची कारणे, देश-समाजावर होणारे परिणाम, आणि विश्वासाहता पुनर्स्थापित करण्याचे उपाय यांचा सर्वांगीण विचार करू.

१. विश्वासाहतेची संकल्पना व अर्थ व राजकारणातील विश्वासाहता म्हणजे

- नेत्यांच्या शब्दांवर, वचनांवर आणि कृतींवर नागरिकांना वाटणारा विश्वास
- राजकीय प्रक्रियेची पारदर्शकता व सातत्य
- सार्वजनिक निधीच्या प्रामाणिक वापरावर नागरिकांचा विश्वास
- धोरणे जनहितासाठी असतील या खात्रीची भावना
- सत्ताधारी आपली जबाबदारी प्रामाणिकपणे बजावतील या अपेक्षेचा पाया

विश्वासाहता ही फक्त एक भावनिक बाब नाही; ती एक सामाजिक, राजकीय आणि नैतिक मूल्यांची एकत्रित रचना** आहे. विश्वासाहतेमुळेच लोकशाही सशक्त होते, नागरिकांचा सहभाग वाढतो, आणि राजकीय संस्थांना स्थिरता मिळते. एखादा नेता चारित्र्यवान असेल, निर्णय प्रामाणिक असतील, भाषणात आणि कृतीत सुसंगती असेल, तरच नागरिक त्याच्यावर विश्वास ठेवतात.

२. विश्वासाहतेचा लोकशाहीतला महत्वाचा आधार

लोकशाही म्हणजे फक्त निवडणुका नव्हेत. लोकशाहीचे खरे स्वरूप म्हणजे

- नागरिकांचा सहभाग
- स्वातंत्र्य
- न्यायिक संस्थांवरील विश्वास
- अधिकार व जबाबदाऱ्या
- शासनाची पारदर्शकता
- आणि सर्वात महत्वाचे—राजकीय प्रतिनिधींवरील श्रद्धा

जेव्हा जनतेला त्यांच्या सरकारबद्दल विश्वास वाटतो, तेव्हा ती नागरिकांना प्रणालीमध्ये सक्रिय करते. लोक करभरतात, योजना स्वीकारतात, समाजातील शांती टिकवतात, वैज्ञानिक विचारांना पाठिंबा देतात आणि देशाच्या प्रगतीला हातभार लावतात. पण विश्वास कमी झाला की,

- लोक मतदान टाळतात
- आंदोलन वाढतात
- समाजात तणाव वाढतो
- अफवा पसरतात
- आणि लोकशाही कमकुवत होते

म्हणून राजकारणातील विश्वासाहता ही लोकशाहीची “प्राणवायू” आहे असे म्हणणे चुकीचे नाही.

३. विश्वासाहतेची घसरण – कारणांचा व्यापक आढावा :

अ) भ्रष्टाचार आणि सत्तेचा गैरवापर :

हे सर्वात मोठे कारण आहे. नेत्यांनी सरकारी निधीचा अपवापर करणे, कंत्राटांची लूट, दलाली, अनियमित

व्यवहार, पदाचा दुरुपयोग, सरकारी यंत्रणेवर दबाव—यामुळे नागरिकांमध्ये रोष आणि अविश्वास निर्माण होतो.

ब) खोटी आश्वासने आणि अपुऱ्या अंमलबजावणीची सवय :

निवडणुकीपूर्वी दिलेली वचने पूर्ण केली जात नाहीत. मोफत सुविधा, मोठे प्रकल्प, शेतकरी कर्जमाफी, नोकऱ्या—यांची अनेकदा पूर्तता नसते. हा अनुभव सतत येत राहिल्यास नागरिकांच्या मनात राजकारणाबद्दल तिरस्कार वाढतो.

क) गुन्हेगारांचा राजकारणात प्रवेश

ख) गेल्या दशकांत अनेक गुन्हेगारी पार्श्वभूमी असलेल्या व्यक्तींना राजकारणात स्थान मिळाले. हिंसाचार, धमकी, बेकायदेशीर आर्थिक स्रोत—हे सर्व राजकारणाचे वातावरण प्रदूषित करते.

ड) कुटुंबवाद आणि घराणेशाही :

काही पक्षांमध्ये नेतृत्व एखाद्या विशिष्ट कुटुंबातच केंद्रीत असते. गुणवत्तेला, कौशल्याला किंवा कठोर परिश्रमाला स्थान न मिळणे म्हणजे विश्वासाहतेचा न्हास.

इ) जातीय, धार्मिक ध्रुवीकरण आणि विभागणीचे राजकारण :

समाजातील विभागणी निर्माण करणारे मुद्दे उचलून निवडणूक जिंकण्याचा प्रयत्न अनेक राजकारणी करतात. मतदार जात, धर्म, भाषा, प्रांत यांच्या आधारे विभागले जातात. हा तात्कालिक फायदा मिळवणारा तरकमीपणा दीर्घकाळ विश्वासाहतेला हानी पोहोचवतो.

फ) माध्यमांचे पक्षपाती वार्ताकन आणि फेक न्यूज :

खोटी माहिती, अफवा, भडकावणारे पोस्ट, अर्धवट पुरावे—ही माहिती जनतेपर्यंत पोहोचल्यामुळे खरा राजकीय संवाद हरवतो. लोकांना सत्य ओळखण्यात अडचणी निर्माण होतात.

ग) प्रशासनातील ढिसाळ कारभार आणि सुस्त यंत्रणा :

सरकारी कामातील विलंब, भ्रष्ट व्यवहार, राजकीय हस्तक्षेप, नियमांचे उल्लंघन—यामुळे जनतेला शासनावरचा विश्वास कमी होतो.

४. विश्वासाहतेवरील परिणाम – समाज आणि व्यवस्थेवरील धक्के :

■ लोकशाहीचे आरोग्य खालावते :

मतदारांची उदासीनता वाढते. निवडणुकीतील मतदानाचा टक्का घसरतो. गुणवत्तापूर्ण व्यक्तींना राजकारणात येण्याची इच्छा कमी होते.

■ आर्थिक स्थैर्य कमी होते :

गुंतवणूक कमी येते, कारण राजकीय वातावरण अस्थिर असल्यास परदेशी गुंतवणूकदार मागे हटतात. प्रकल्पांमध्ये विलंब होतो.

■ सामाजिक सौहार्द बिघडतो :

धर्म-जात आधारित राजकारणामुळे द्वेष, हिंसा आणि विभाजन वाढते. लोकांमध्ये अविश्वास निर्माण होतो.

■ न्यायव्यवस्थेवर ताण वाढतो :

नेत्यांविरुद्ध वाढत्या तक्रारी, कोर्टाची भर, भ्रष्टाचारावरील खटले—यामुळे न्यायव्यवस्थेवर अत्यधिक भार पडतो.

■ युवकांमध्ये निराशा वाढते :

भविष्याची चिंता, रोजगाराची कमतरता, राजकीय ढोंगीपणा—यामुळे युवक उदासीन किंवा आक्रमक बनतात.

५. विश्वासाहतेचा इतिहास – बदलत्या काळातील दृष्टीकोन :

एका काळी राजकारणी म्हणजे त्याग, बलिदान, देशसेवा आणि प्रामाणिकपणाचे प्रतीक होते. स्वातंत्र्यसैनिक, समाजसुधारक, शिक्षणसमर्थक नेतृत्व समाजासमोर आदर्श निर्माण करत होते. त्यांची शैली साधेपणा, मूल्यनिष्ठा आणि त्यागावर आधारित होती. परंतु जागतिकीकरण, जलद तंत्रज्ञान, मीडिया संस्कृती, प्रचंड आर्थिक स्रोत, आणि निवडणूक व्यवस्थेतील खर्च यामुळे राजकारणाचे स्वरूप बदलले. लोकप्रतिनिधींचा समाजाशी असलेला संवाद कमी होऊ लागला. राजकारण व्यावसायिक झाले. समाजाचे प्रश्न दुय्यम ठरू लागले. त्यामुळे विश्वासाहता कमी होत गेली. तथापि अजूनही अनेक नेते सत्यनिष्ठ, लोकाभिमुख आणि सेवाभावी आहेत— त्यामुळेच लोकशाही जिवंत राहिली आहे.

६. विश्वासाहता वाढवण्यासाठी आवश्यक सुधारणा :

पारदर्शकता वाढवणे :

- निधी खर्चाची माहिती सार्वजनिक करणे
- प्रकल्पांची टप्प्याटप्प्याने माहिती देणे
- ई-गव्हर्नन्सचा व्यापक वापर

भ्रष्टाचाराविरुद्ध कठोर कारवाई :

- दोषींना कडक शिक्षा
- संवैधानिक संस्थांना मजबूत बनवणे
- “शून्य सहनशीलता” धोरण

निवडणूक निधी सुधारणा :

- पक्ष निधी माहिती सार्वजनिक करणे
- काळा पैसा रोखण्यासाठी सशक्त कायदे
- निवडणूक खर्चावर मर्यादा

समाजमाध्यमांवरील नियंत्रण आणि डिजिटल साक्षरता :

- खोटी माहिती रोखण्यासाठी यंत्रणा
- नागरिकांनी माहिती पडताळूनच शेअर करणे

पक्षांतर्गत लोकशाही मजबूत करणे :

- नेतृत्व विकास
- तरुणांना संधी
- गुणवत्ता-आधारित पदवाटप

नागरिक शिक्षण आणि जनजागृती :

- राजकीय साक्षरता वाढवणे
- मतदानाचे महत्त्व समजावणे
- लोकशाहीच्या मूल्यांचा प्रचार

नागरिकांची भूमिका :

राजकारण फक्त नेत्यांची जबाबदारी नाही. नागरिकांनीही

- जागरूक बनणे
- प्रश्न विचारणे
- नेत्यांची पार्श्वभूमी तपासणे
- चुकीच्या गोष्टींना विरोध करणे
- योग्य उमेदवारांना पुढे आणणे

ही दुहेरी जबाबदारी असली की लोकशाही परिपूर्ण बनते.

निष्कर्ष :

राजकारणातील विश्वासार्हता ही लोकशाही समाजाची सर्वात मोठी शक्ती आहे. विश्वास गमावला की लोकशाहीचे स्तंभ कमकुवत होतात, परंतु विश्वास वाढला की देश प्रगतीची नवी शिखरं गाठतो. विश्वासार्हता ही एका दिवसात मिळत नाही; पण ती एका चुकीच्या कृतीने हरवू शकते. म्हणूनच राजकीय नेत्यांनी नैतिकता, प्रामाणिकता आणि सार्वजनिक हिताला प्राधान्य दिले पाहिजे. जाणिवपूर्वक, उत्तरदायी आणि मूल्याधिष्ठित नेतृत्व

निर्माण झाले तरच भविष्य उज्ज्वल राहिल. आणि नागरिकांनी जागरूकपणे सहभाग घेतला तरच राजकारण विश्वासार्ह होतांना दिसेल.

संदर्भ :

- दैनिक लोकसत्ता
- दैनिक लोकमत
- भारतीय शासन आणि राजकारण, भा. ल. भोळे, साईनाथ प्रकाशन, नागपूर

Research Hub International Journal

